

Морально-етичний портрет сучасного педагога

Самойленко А.М.

Україна, м. Суми, Коледж Сумського національного аграрного університету

В статье исследуется морально-этический портрет современного педагога. Преподаватель и студент – равноправные участники учебно-воспитательного процесса. Гуманизация этого процесса предполагает высокую мораль преподавателя. Профессия педагога подобна профессии врача, который не имеет права на ошибку.

Елементи педагогічної моралі з'явилися разом з виникненням педагогічної діяльності. Вивчення, обговорення питання педагогічної етики дає змогу підняти рівень морально-педагогічної підготовки викладача і відповідальності за доручену справу.

Педагогічний процес являє собою вид людської діяльності, без якої неможливо існування і розвиток суспільства. Будь-яка професія має свої неповторні ситуації, труднощі і протиріччя, які необхідно вирішувати в ході самої діяльності, що спричиняє її специфічну мораль.

Але в педагогічній справі роль етики, моралі дуже велика, так як тут сама мораль виконує педагогічні функції. Викладач в значній мірі формує духовний світ моральне обличчя молоді.

Тому не випадково питанню етики викладача надавали великого значення вчені ще стародавнього світу. Зокрема по питаннях педагогічної етики Демокрит говорив про школу дурних прикладів, зокрема йому належать слова “постійне спілкування з негарною людиною розкриває дурні задатки”. Велике значення вихованню молоді надав і Аристотель. Він вважав виховання справою державної важливості. Він вперше замітив “етика вчить, що треба робити, а від чого слід утриматись”. Більш ґрунтовно питання педагогічної етики були розглянуті в педагогічній системі чеського педагога Я.А. Коменського. Автор “Великої дидактики” велику увагу звернув на відносини між вчителем і учнем. Він повен обурення на адресу тих викладачів, які зверхньо і зневажливо відносяться до учнів. Він вважав, що вчителями повинні бути кращі з людей, які видатні своєю моральністю, особливе значення надав доброзичливому відношенню вчителя до учнів і вести дітей легко і радісно, щоб напій науки діти пили без відрази без насилля. Я.А. Коменський писав: “Ніхто не може зробити людей мудрими, крім мудрого, ніхто – красномовними, крім красномовного, ніхто – сумлінним і благочестивим, крім сумлінного і благочестивого.

Викладачами повинні бути люди чесні, діяльні і працюючі, не тільки для годиться, а й насправді вони повинні бути живими взірцями чеснот, що їх вони мають прищепити іншим” [2, 600].

Педагогічна мораль являє собою систему змістовних, нормативних суджень, які виражають певні вимоги до поведінки вчителя. Пам'ятайте, що перед тим, як взятися за виховання людини, треба самому зробитися людиною, треба, щоб у вас самих був той взірець, який повинна наслідувати молода людина. Як може добре виховати дитину той, хто сам не був добре вихований?

Педагогічна праця – це процес взаємодії між людиною, яка вже оволоділа культурою, і людиною, яка починає нею оволодівати. До кожної дитини, особливо до молодої людини, яка тільки ще формується, є десятки ключів, і все залежить від того, як повернути той чи інший ключ, щоб зробити цю молоду людину справжнім корисним членом суспільства, витравити в неї шляхом виховання те негативне, шкідливе, що є в ній. Але учитель повинен не тільки словами навчання, а й вчинками своїми добрий приклад показувати учням. Викладач, який радить учням не палити, а сам палить – поганий вихователь. Поганий вихователь той, хто вчить студентів стримуватись, а сам не стримується, хто вчить їх товаришувати, а сам тримається з ними не як товариш, а як прикажчик. Молоді люди надзвичайно чутливі до всякої фальші, до всякого лицемірства. Вони прямолінійні і не терплять розходження слова з ділом. Про таких викладачів вони кажуть: “Він багатолікий, діє і говорить в різних обставинах по-різному з одного і того ж питання” [5, 63]. Для підлітків ідея не відокремлена від особи. Те, що говорить улюблений викладач, сприймається зовсім по-іншому, ніж те, що говорить людина чужа для них, яку вони зневажають. Найвищі ідеї в її устах стають ненависними. Все, про що ми вели мову, підтверджує цю думку, у роботі викладача, багато труднощів, і відповідальність викладача дуже велика. Ідея, якій служить викладач, полягає в насадженні моральності в роді людському.

Педагогічна праця як цілеспрямована діяльність полягає в формуванні молодого покоління, його людських якостей. К.Д. Ушинський писав з цього приводу “Якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вчителям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни [6, 29].

Звичайно викладання відповідної дисципліни – це основна робота, але крім цього всього, студенти копіюють учителя. Ось чому світогляд викладача, його поведінка, його життя, його підхід до кожного явища так чи інакше впливають на всіх студентів. Це часто непомітно. Але цього мало. Можна сміливо сказати, що коли вчитель дуже авторитетний, то у деяких людей на все життя залишаються сліди впливу цього вчителя. Ось чому важливо, щоб викладач, вчитель стежив за собою, щоб він почував, що його поведінка і його дії перебувають під найсильнішим контролем, під яким не перебуває жодна людина в світі. Десятки дитячих очей дивляться на нього і немає

нічого уважнішого, пильнішого, сприйнятливішого щодо різних нюансів психічного життя людини, ніхто так не схопить усі тонкощі, як дитяче око. Це треба пам'ятати. Дитячі очі на диво добре вміють підмічати і позитивні і негативні сторони вчителя. Виховання учнів – це насамперед поведінка вчителя в класі, це ставлення вчителя, до учнів. Якщо заняття будуть цікавими, то викладачі будуть приваблювати студентів. Нудні заняття тільки й можуть, що викликати ненависть до викладача і до того, що викладається. Якщо ж студент допускає помилки у відповіді, то викривати, виправляти їх треба без суворості, без лайливості. Проводячи бесіди на виховні теми, треба зуміти сказати щось таке, що могло б у них назавжди залишитись в пам'яті.

Вимогливість повинна бути розумною, щоб не породжувала боязкість, смуток і нарешті, відразу до навчання. Потрібно переконати учнів в необхідності навчання, заохочувати їх, одне похвалити, друге обминути осудом, третьому сказати: “Не святі горшки ліплять, у вас вийде все, я також колись цього не знав”. К.Д.Ушинський писав: “Діти ненавидять учителів, від яких ніколи не діждешся схвалення або визнання того, що добре зроблено. А в деяких входить у систему ніколи не хвалити”, це вбиває прагнення до досконалості, і хто лає, повинен уміти й хвалити”. [6, 28].

Отже ми бачимо, що в педагогічній діяльності інструментом впливу на студента праці є особистість викладача – його знання, вміння, думка, почуття, поведінка зовнішність, честь.

Кажуть, що вчитися потрібно все життя. Ця стара істина застосована до всіх. Але мабуть, найбільше вона стосується тих, хто учить інших. Вчитель – не тільки вчитель, але і учень. Він постійно працює над собою. Вчитель, з одного боку віддає, а з іншого боку, як губка, вбирає в себе, бере все краще від життя, науки, літератури і це краще знову віддає дітям. Довір'я і повага учнів приходять до вчителя не тільки за те, що він дає знання із свого предмета, а й тому, що він чесна людина, добрий щирий старший друг, вміє зрозуміти і відчутти особливості характеру кожного і вчасно надати допомогу. Існує думка – діти люблять вродливих учителів. Хочеться уточнити – дітям здаються гарними розумні вчителі. Інакше кажучи, знаючі, талановиті, добрі, справедливі. Вихователь повинен являти собою зразок правдивості, кришталіної чесності. Бо чесність, непідкупність вдачі, у високому розумінні цього слова, вона не тільки імponує дітям, вона їх заражає, вона кладе глибокий відбиток на все їх подальше життя. Вихователь, педагог повинен не тільки добре знати свою справу, а й мати ще чисту душу. Ми всі знаємо, що поведінка людини оцінюється суспільною думкою, в тому числі і думкою вихованців. Але на жаль, рівень розвитку совісті у різних людей різний, і не кожному людину вона спонукає на шляхетні вчинки. Є люди і серед

викладачів, які не йдуть на угоду зі своєю совістю. А є такі, що виправдовують себе різними обставинами: “Вказано зверху”, “Ми люди маленькі” і т. д. Цього не повинно бути. Це говорить про те, що знання викладачем існуючих норм педагогічної моралі не гарантують йому етичної поведінки, треба докласти певних зусиль щоб вони стали реальними в його діяльності. Але слід відмітити, що в педагогічній практиці загальні норми поведінки, виконання яких викладачем не потребує якихось зусиль – це звичаї. Як правило це вимога традиційна, усталена, доведена попереднім досвідом, її застосування не потребує осмислення, це вже готовий еталон поведінки. Наприклад, багато видатних педагогів вважають, що до учнів старших класів треба звертатись на ви. А в навчальному закладі це обов’язково. Або така норма як “любов до учня” – вимога, якої викладач зобов’язаний дотримуватись в кожному випадку спілкування з учнем, навіть коли він вже не вперше прийшов перездати двійку. По відношенню до “важких” дітей потрібна особлива уважність і готовність прийти їм на допомогу, потрібна особлива тактовність. Їм більше, ніж іншим, потрібні ласка, любов, тепло. Особливої уваги потребують діти з невдалих сімей, які не мали тепла і турботи з боку батьків. І педагогічний обов’язок викладача – хоча б частково відшкодувати учню те, що було у нього вкрадено випадковістю долі. “Що саме головне було у мене в житті!” – говорив Сухомлинський – без роздумів відповідаю – любов до дітей”. [4, 33].

Наші студенти, особливо це перші курси, також легко ранимі, мало підготовлені до життя створіння, вони потребують нашої любові і добре відчують її. Наша любов вселяє в учня віру в те, що його зрозуміють і при всіх умовах віднесуться справедливо. Любов викладача до студентів викликає відповідні почуття: любов до викладача, турботу, людяність, вдячність. Разом з тим викладач повинен бути вимогливим до студентів. Бути не вимогливим викладачем простіше і легко, адже при цьому витрачається менше часу, праці, енергії. Про такого викладача може скластись думка, що він добрий, а інші викладачі “злі”. Але рано чи пізно виявляється кінцевий результат роботи такого викладача, і всі починають розуміти, він погано вчив, погано виховував. Викладач повинен поважати думку студентів про себе. Це є основою вимогливості викладача до себе. Виконання цієї норми викладачем створює сприятливі умови для взаємоповаги викладача і студента. Вимогливість викладача до себе – його відношення до своїх помилок і промахів в своїй роботі, це оцінка ним своїх якостей і гідності з точки зору суспільної цінності. Така вимогливість передбачає можливість вислухати і врахувати зауваження студентів, які зроблені на його адресу. Але робота викладача, його поведінка обговорюється і оцінюється багатьма людьми, в тому числі і його студентами. Вони обмінюються думками про свого викладача, не питаючи у нього

на це дозволу, тому що вони активні, мислячі істоти, і життя їх багато в чому залежить від викладача, від його діяльності. І хоча студенти не знають теорію педагогіки, вони відчують на собі практично реальну педагогіку того чи іншого викладача, вони добре розуміють чи зрозуміло пояснює їм той чи інший матеріал викладач чи ні, поважає він їх, чи ні. Вони страждають від нетактовної поведінки викладача і навпаки відчують радість і задоволення від його педагогічних знахідок і вдалих педагогічних прийомів.

Якщо ж студенти не мають можливості вільно, відкрито сказати свою думку, вони звикають робити це поза очі і тим самим впевнюються, що таке явище – нормальне, що є люди, яким правду говорити не можна. Тому ми повинні бути уважними і терпимими до самостійності думок, почуттів і вчинків студентів, вміти не бачити в них “криміналу” навіть тоді, коли нам вони в чомусь здаються неправильними. Ми повинні вірити в добрі наміри студента, його шляхетність, здібності і бажання стати гарною людиною. Там, де педагогічна мораль, педагогічна практика відмежовуються від цих принципів, там будуть не тільки моральні, але і педагогічні втрати. Щоб цього не сталося, необхідно постійно працювати над удосконаленням відносин системи “вчитель-учень”. Головною, ведучою і найбільш активною стороною цих відносин є викладач. Саме його погляди, вчинки є визначальними в сфері етичних відносин між викладачем і студентом. Важливою нормою поведінки викладача і студента є ввічливість. Вона, як проста норма моралі може бути представлена системою різних по змісту та суспільному значенню правил загального і спеціального характеру. В цих правилах закріплені найбільш доцільні в суспільному і особистому розумінні форми існування взаємних контактів між людьми, а саме, ввічлива форма звертання до людей привітання людини при зустрічі, прояв інтересу до її здоров'я і самопочуття, готовність надати допомогу тим, хто її потребує, поступитись місцем, пропустити в перед, поступитись дорогою, вибачитись за мимохідь задані незручності. Кожне з названих правил ввічливості може бути деталізовано відносно конкретної ситуації. Неетично в бесіді із співрозмовником застосовувати грубі слова і вирази, взагалі недопустимо висміювати недоліки людини. Якщо викладач добре володіє цими нормами моралі, якщо він користується повагою студентів то студенти мимо волі будуть намагатися наслідувати його приклад, адже найважливішим явищем у школі чи навчальному закладі, найбільш повчальним предметом для спостереження, найбільш живим прикладом для учня є сам викладач.

Творчий педагог, який знаходиться на рівні вимог сучасної педагогіки, обов'язково побачить в учнівському колективі не тільки об'єкт свого впливу, але і свого союзника в навчально-виховному процесі. Якщо учнівський колектив є союзником а не

противником викладача, то він важливий фактор виховання. Але союзником автоматично він не стане, цього треба добиватись системою вірно встановлених стосунків. А це досягається за рахунок залучення студентів групи до обговорення на зборах поведінки окремих студентів, заохочень і стягнень по відношенню до членів колективу, дискусій, диспутів по близьких і зрозумілих для студентів питаннях. Практичне вирішення тих чи інших завдань самими студентами має великий моральний вплив, який дозволяє вирішити цілий ряд проблем виховання. Педагогічна етика включає також в себе відношення досвідчених викладачів молодими колегами, які мають невеликий практичний досвід роботи. Є викладачі які досягають високої педагогічної майстерності не заради спільних інтересів, а заради особистого престижу і бажання виділитись серед своїх колег. Вони не охоче передають свій досвід молоді. Але педагогічна етика вимагає:

- надавати допомогу своїм менш досвідченим колегам, допомагати їм вдосконалювати свою педагогічну майстерність;
- недопустимість тримати в таємниці свої педагогічні знахідки;
- недопустимість вимагати собі привілеї, в силу своїх педагогічних досягнень досвіду і майстерності.

Мудрий, далекоглядний наставник на життєвій ниві невтомний, самовідданий аж до самопожертви – трудівник і безкорисливий слуга народу, лагідний, терплячий, високо свідомий громадянин своєї Вітчизни, перейнятий найгуманнішими ідеалами людства – таким у нашій уяві постає вчитель. Авторитети різних епох одностайно дають високу – власне, найвищу з усіх можливих – оцінку соціальної значущості педагогічного подвижництва.

Слова глибокої подяки присвячували поети всіх епох вчителів за його суспільний подвиг. Відомі поетичні рядки : “Учителю! Я з іменем твоїм в шанобі стану на коліна”. Ці слова стали визначальними у ставленні кращої частини людства всіх епох до професії наставника юні.

Перелік посилань

1. Губко О.Т. Слово про учителя. - К., Радянська школа, 1979.
2. Коменский Я. А. “Велика дидактика”. - М., Педагогіка, 1979.
3. Макаренко А.С. Воспитание в семье и школе. Сочинение в томах.- Т. 4,5. Изд. АПН СССР, 1958.
4. Сухомлинський В.А. Общество и учитель. - К., Радянська школа, 1969.
5. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. - К., Радянська школа, 1972.
6. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. – М., Педагогіка, 1979.
7. Чернокозова В.Н.. Этика учителя. - К., Радянська школа, 1984.